

UPORABA PRIČA U RADIONICAMA FILOZOFIJE ZA DJECU*

BRUNO ĆURKO
Institut za filozofiju, Zagreb
Institute of philosophy, Zagreb

IVANA KRAGIĆ
Obala kneza Branimira 4h, 23000 Zadar

Primljeno / Received: 16. I. 2009.

Filozofija za djecu praktična je filozofska disciplina koja je namijenjena predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom uzrastu. Cilj filozofije za djecu nije rano usvajanje filozofske tematike, već uvježbavanje za kritično i kreativno mišljenje o samom sebi i svijetu oko sebe. Po najnovijem UNESCO-vu istraživanju, koje je obuhvatilo 126 zemalja svijeta, okvirno se u škole sve više uvodi filozofska grupa predmeta. Među ostalim zamjetan je i razvoj Filozofije za djecu koji se provodi u predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama diljem svijeta. Od ove se školske godine u privatnoj osnovnoj školi *Nova* u Zadru kao eksperimentalan program provodi Filozofija za djecu, nazvana *Mala filozofija*. Radionice se održavaju jedan školski sat tjedno za treći, četvrti i peti razred. U radionicama je bitan odabir priča za određene nastavne jedinice. Priče služe kao podloga teme o kojoj se govori.

Tim se pomno odabranim pričama učenici usmjeruju u zadanu problematiku. Iz priče proizlaze pitanja i odgovori kojima djeca osvještavaju bit problema povezujući ga s njihovom svakodnevnom okolinom.

KLJUČNE RIJEČI: *brižno mišljenje, Filozofija za djecu, kreativno mišljenje, kritično mišljenje, priča*

U suvremenim odgojnim ustanovama pozornost se usmjerava na obrazovanje, a odgojna se komponenta zaobilazi. Na žalost, obrazovni se dio svodi na kratkoročno ili dugoročno pamćenje informacija, bez dubljeg osobnog promišljanja. Tako imamo samo pamćenje informacija, dok je odgojna komponenta sve manja. Zanimajući odgojnu komponentu, zanemaruje se poticanje i uvježbavanje za kritičko, kreativno i brižno mišljenje. Dakako da je poticanje razmišljanja dio odgoja. Danas je više nego ikada potrebno učenike usmjeravati k razmišljanju. Mladi ljudi širom svijeta podložni su mnoštvu suptilnih manipulacija. Roditelji su u stalnom trku za materijalnom egzistencijom vlastite obitelji te su sve manje sa svojom djecom. U taj 'prazan' prostor upadaju mediji koji postaju univerzalno globalni odgajatelj. Na žalost, u većini slučajeva

* Tekst je izložen na međunarodnom znanstveno-stručnom simpoziju "Kontroverze suvremene teorije i prakse odgoja i obrazovanja" održanog u Mostaru 16. 10. 2008. godine.

mediji se prema najmlađima ponašaju maćehinski. Preko svojih propagandnih poruka mladima šalju suptilnu poruku kako imati najnoviji proizvod znači biti sretan. Osim svekolikih napada propagandnim porukama, tu su i raznorazne emisije koje propagiraju same sebe razvijajući kod djece krive vrijednosti. Sve to dovodi mlade do osjećaja i uvjerenja da je jedino važno imati najnoviji proizvod i biti u središtu medijske pozornosti. S druge strane, kako je gore navedeno, škola postaje mjesto gdje se napamet uči mnoštvo informacija, bez kritičkog aparata, često i bez osnovnog razumijevanja. Zbog svega navedenog bitno je mlade ljude usmjeriti k razmišljanju o svijetu oko sebe, o samom sebi, o odnosu sebe i svijeta oko sebe. Sasvim je prirodno da se danas u svijetu javljaju i drugačije tendencije. Jedno od takvih nastojanja jest i program Filozofija za djecu. To je mlada filozofska disciplina koja je zasigurno nastala iz filozofije odgoja. Ovaj bi program spadao među tendencije suvremene filozofije prakse. Uz filozofiju za djecu tu se ističu filozofsko savjetovanje te sokratski dijalog (koji dijelom može biti involviran u program Filozofija za djecu). Filozofija za djecu je program koji se polako sve više uvodi u rad s djecom osnovnoškolske, ali i predškolske dobi. Cilj filozofije za djecu jest uvježbati, uputiti i naučiti ih kreativnom, kritičkom i brižnom mišljenju i na taj ih način usmjeriti da osvijeste moralne obrasce ophođenja s drugim ljudima, ali i sa samim sobom.

Utemeljitelj ovog programa je Mathew Lipman. On je davne 1974. godine na Državnom sveučilištu Montclair osnovao Institut za unaprjeđenje Filozofije za djecu.¹ Osim što je osnovao navedeni Institut, Mathew Lipman svojim je knjigama i člancima propagirao program Filozofije za djecu širom svijeta. Tako danas Institut za unaprjeđenje Filozofije za djecu ima svoje pridružene centre u 45 zemalja svijeta: Argentina, Armenija, Australija, Austrija, Belgija, Brazil, Bugarska, Kanada, Čile, Hong Kong, Tajvan, Kolumbija, Kostarika, Finska, Njemačka, Island, Izrael, Italija, Kenija, Latvija, Litva, Malezija, Malta, Meksiko, Nizozemska, Novi Zeland, Nigerija, Norveška, Filipini, Poljska, Portugal, Rusija, Singapur, Slovenija, Južna Afrika, Južna Koreja, Španjolska, Švedska, Švicarska, Ukrajina, Engleska, Škotska, Urugvaj, Sjedinjene Američke Države i Venezuela.² U tim se zemljama koristi dobro razrađen program Filozofije za djecu. Na samom se početku (input) programa pokušava probuditi dječja znatiželja, potaknuti njihovo čuđenje i navesti ih na djeci prirodna zapitkivanja. Kako bismo to postigli, koristimo se učenicima prilagođenim filozofskim izvorima, njihovim vlastitim pitanjima, ali i situacijama iz vlastitog života.

Cilj ovog djela jest poticanje učenika u snalaženju, u pronalaženju smisla, konkretno na pojedinom satu u pronalaženju osnovnih problema zadane tematike. Nakon ulaza u temu učenike se pokušava potaknuti na konstruktivno promišljanje o temi. Isto ih se tako nastoji potaknuti da slobodno iskažu svoje mišljenje. Naravno, njihovi se dijalozi pokušavaju filozofijskim metodama uputiti prema konstruktivnom zaključku, dakako kroz argumentirani dijalog. Dobro usmjerenim pitanjima djeca se upućuju u samu srž problema, ali i u moguća rješenja. Pravila argumentacije uvježbavaju se na svakom pojedinom satu. Kao finalni proizvod, ako se to tako može nazvati, imamo učenike kojima je osviješten, recimo, filozofski stav prema samome sebi i društvu oko njih, ali ne na način da im je on nametnut od strane učitelja, već na način da je svaki učenik do takova, filozofskog, stava došao samostalnim promišljanjima o određenom problemu. Redovitim promišljanjima i naprezanjima umnih sposobnosti možemo dobiti učenike koji su izvježbani za logičko zaključivanje i prepoznavanje iskonskih vrijednosti. Cilj ovih radionica s djecom, kako

¹ Više vidi na: <http://cehs.montclair.edu/academic/iapc/index.shtml>.

² Više vidi na: <http://cehs.montclair.edu/academic/iapc/world.shtml>

je već navedeno, jest poticanje i uvježbavanje kritičkog, kreativnog i brižnog mišljenja, što dovodi do multidimenzioniranog mišljenja. Mathhew Lipman u svom najglasovitijem djelu *Thinking in education* jedno poglavlje *Education for the improvement of thinking* posvećuje upravo ovom multidimenzioniranom mišljenju u kojem definira što je to kritičko, kreativno i brižno mišljenje (Lipman, 2003: 195-293). On tvrdi: "Kako bismo poboljšali razmišljanje u školama, najvažnija dimenzija je briga za kritičko, kreativno i brižno mišljenje" (Lipman, 2003: 197). Cilj kritičkog mišljenja je osvijestiti probleme i kritičko preispitivanje samih problema, ali i kritičko analiziranje svega što se nadaže kao samo po sebi razumljivo, ali to ipak nije. Cilj kreativnog mišljenja je potaknuti kreativnost i inovativnost. Cilj brižnog mišljenja (*caring thinking*) je postavljanje vrijednosti u samo mišljenje. "Bez komponente brižnosti mišljenje je odvojeno od vrijednosti. Ako mišljenje ne sadrži vrjednovanje i vrijednosti, onda je odgovornost za pristup svojim temama apatična, nepristrana i nemarna, a to znači da će biti sumnjičava čak i prema samoj sebi" (Lipman, 2003: 270). S jedne se strane čini kako program Filozofija za djecu ne donosi ništa novo, ništa što već nije, ili ne bi trebalo biti uključeno u sve nastavne predmete. S druge pak strane, Filozofija za djecu, bazirajući se na razvijanju mišljenja učenika, izgleda kao zahtjevan program. Radi cjelovitosti ovakvoa programa potrebna su znanja i spoznaje iz nekoliko različitih znanstvenih disciplina: psihologije, pedagogije, filozofije, sociologije... Multidisciplinarnost ovog programa očevitna je i iz formalnih razloga. Naime, u samom nazivu programa stoji kako je program filozofijski, a završetkom poslijediplomskih studija iz Filozofije za djecu postaje se doktor pedagogijskih znanosti, dakako, u području filozofije za djecu.

Prema UNESCOV-u istraživanju iz 2007. godine Filozofija za djecu kao redovni i obvezni predmet postojao je u samo šest zemalja svijeta: Australiji, Iraku, Bjelorusiji, Uzbekistanu, Ukrajini, Brazilu i Norveškoj (Goucha, 2007: 67). Međutim, kako je gore navedeno, centri Filozofije za djecu postoje u 45 država svijeta (što, dakako, nije konačan broj). Svi nabrojeni centri rade po osnovnim školama i predškolskim ustanovama. Neki od tih centara već su u svojim matičnim državama uveli Filozofiju za djecu kao izborni ili izvannastavni predmet. Primjer za to nam je i Republika Slovenija koja u završna tri razreda osnovne škole (7., 8. i 9. razred) kao izborni predmet ima Filozofiju za djecu.³

Od ove se školske godine i u Republici Hrvatskoj provodi program Filozofije za djecu, mada samo eksperimentalno. Naime, u Privatnoj osnovnoj školi *Nova* u Zadru program Filozofija za djecu nazvan Mala filozofija, održava se u trećem, četvrtom i petom razredu. Program za ovaj predmet održava se jedan školski sat tjedno (35 sati godišnje). Treba naglasiti kako je plan i program za Malu filozofiju, prije samog ulaska u školu, dobio preporuke i pohvale dr. sc. Ji-Aehe Lee, voditeljice Centara Filozofije za djecu u Južnoj Koreji (Odjel za filozofiju, Ewha Womans University)⁴ te dr. sc. Maughna Gregoryja, sadašnjeg ravnatelju Instituta za unaprjeđivanje Filozofije za djecu sa Državnog sveučilišta Montclair.

Poznato je da odgoj svakog djeteta započinje u obitelji: u svjetskoj pa i našoj kulturi susrećemo se s davno ukorijenjenom navikom pričanja priče djeci od najranije dobi. Ta tradicija odgoja našla je svoje mjesto i u školskom obrazovanju. Upravo ta karakteristika

³ Zahvaljujemo dr. sc. Marijanu Šimencu i Alenki Hladnik, prof. voditeljima Slovenskog centra za djecu koji su nam ustupili ovu informaciju.

⁴ Više vidi na: <http://www.philosophyewha.ac.kr/>.

priča omogućava djeci da kvalitete koje stječu u školi, prepoznaju i povežu s njima bliskim, poznatim i svakodnevnim svijetom. Svaka tema za nastavni sat Male filozofije konkretizirana je pričom, koja u osnovi nosi glavne odrednice baš te teme. Djeca prepoznaju te elemente u pričama, oni koji su povezani s temom i pomoću njih mogu:

1. razriješiti sve nejasnoće (vezane uz temu nastavnog sata);
2. potvrditi vlastite spoznaje i teorije na konkretnom predlošku (do kojih su prethodno došli metodom indukcije i heurističkim razgovorom);
3. poistovjetiti se s likovima iz priče, a time i s temom nastavnog sata;
4. spoznati i otvoriti novi niz pitanja koja su vezana uz temu (a nisu se prethodno postavila u određenom nastavnom satu);
5. motivirati se, pobuditi maštu i kreativnost te stvoriti vlastitu priču koja je vezana uz temu.

Priče su univerzalna metoda u mnogim nastavnim predmetima, što djeci omogućuje poznatu metodu rada. To također dovodi do slučaja da se priče koje se koriste u nastavi Male filozofije, primjenjuju i u drugim nastavnim predmetima ili sadrže likove i razdoblja s kojima su se učenici već susreli te ih mogu povezati s ostalim predmetima koje uče u školi, npr. s književnošću, likovnim odgojem, poviješću, zemljopisom...

Ovisno o temi i ostalim metodama nastavnog sata, priču možemo uvrstiti na:

- početak sata – što može poslužiti i kao motivacijska metoda iz koje djeca postupno spoznaju temu nastavnog sata;
- sredinu sata – gdje koristi kao konkretan predložak već započetoj temi i podloga za nastavak teme do kraja sata;
- kraj sata – kao zaključak na temu nastavnog sata;

Osim pitanja o važnosti priča u nastavi Male filozofije, moramo se osvrnuti i na problem pravilnog odabira priča s obzirom na dob, sposobnosti i mogućnosti učenika. Profesor i autor mnogih istraživanja djetetova odnosa prema književnosti, Milan Crnković pozabavio se upravo tim problemom. U svome priručniku za studente i nastavnike *Dječja književnost* (Crnković, 1990: 11) daje uvid u čitateljske faze djeteta od najranije do pubertetske dobi:

- u prve dvije godine djetetova života dolaze u obzir jedino slikovnice bez teksta i veoma kratke priče od nekoliko riječi;
- od treće do četvrte godine – slikovnice s tekstom i kratke jednostavne priče;
- od četvrte do sedme godine – razdoblje bajke i dječje poezije (djeca će i kasnije čitati bajke, ali u ovome razdoblju ona vjeruju u ono što se u njima zbiva);
- od osme do desete godine – interes za realističke pripovijetke u kojima su glavni junaci djeca i životinje te dječja poezija za koju se kasnije gubi interes;
- od desete do trinaeste godine (pretpubertetsko razdoblje) – uzbudljiva literatura, avanturistički romani i pripovijetke, poezija (ali ne dječja);
- nakon trinaeste – putopisi i djela u kojima se opisuju zbivanja u prirodi.

Imajući na umu čitateljske faze djeteta, priče koje se koriste u nastavi Male filozofije prilagođavaju se mogućnostima i sposobnostima učenika. Također se vodi računa da priča

opravda svoje mjesto u određenoj temi nastavnog sata te se zbog toga usklađuje s temom. Na satu, bolje reći pri obradi nastavne jedinice "Mudrost" izvrsno se u raspravu uklopila *Priča o izvrsnom konju* (Salinger, 2005: 7-8). Pri obradi nastavne jedinice "Filozofija i filozofi" dvije smo priče prilagodili učenicima: *Priču o Talesu* i *Priču o Aleksandru Velikom*. Za temu "Vrijednosti" upotrijebili smo čak četiri priče: *Pas i vuk* (La Fontaine, 1996: 89-90), *Ježeva kućica* (Čopić, 2000.) *Kralj Mida* (Nason, 1907: 280-281) te *Priča o Diogenu*. Nastavna jedinica "Što je važno" za produbljivanje rasprave imala je tri priče: *Zec i kornjača* (La Fontaine, 1996: 98-100), *Sretni kraljević* (Wilde, 1999: 13-30) i *Svinjar* (Andersen, 2005: 93-102)

Često se može naći na povijesne priče koje su odlične za raspravu o određenoj temi. Međutim, takve priče znaju djeci biti veoma teške. Zbog toga smo odlučili takve priče 'prepjevavati' na način prikladan djeci. Kao primjer priče vezane uz temu nastavnog sata "Filozofija i filozofi" evo kako je ispevana *Priča o Talesu*:

Pričat ću vam o prvom filozofu na svijetu,
 koji je živio u gradu Miletu.
 Priča je 2600. godina stara,
 ali još uvijek joj je čvrsta slava.
 Tales je ime našeg junaka
 koji je bio uma jaka.
 Poznat je i kao jedan od sedam legendarnih mudraca,
 i među njima je bio glavna faca.
 Zbog toga ga nazivaju i ocem filozofije,
 a bio je i dobar prijatelj praprapra bake sove Sofije.
 No na početku mu nije bilo baš lako,
 u ono vrijeme filozofe nije volio baš svako.
 "Postavljanje pitanja ne donosi novce
 da preživiš, moraš uzgajati ovce
 ili saditi povrće i voće,
 a tek onda možeš raditi što ti srce hoće."
 Ali Tales je bio mudrac pravi,
 zamarao se samo onim što mu je bilo u glavi.
 To su uvijek bila pitanja razna
 i zbog toga mu glava nikad nije bila prazna.
 Najviše su ga zanimala zvijezde na nebu,
 kojima je dopuštao da ga u maštanje povedu.
 Promatrao ih je udobno sa zemlje
 i nikad nije pomislio da gubi vrijeme.
 Tako jedne noći, dok je grad spavao a huktale sove,
 Tales je došao da spozna nove.
 Sve promjene koje se događaju gore
 ubrzo će stići i dolje
 jer zvijezde utječu na promjene na Zemlji.
 I Tales više nije bio u dilemi.
 Iz toga je shvatio još jednu stvar:
 bit će puno maslina i ljudi će ih dijeliti kao dar.

Jeftino je unajmio sve mlinove u gradu
 i tad je mogao mirno sjediti i češkati bradu.
 Znao je da će njegov plan upalit
 i svi će htjeti mlinove unajmit.
 Godina dana brzo je prošla,
 a nova iza nje još brže došla.
 Sve je bilo kako je Tales rekao,
 zbog toga je puno novaca stekao.
 Maslina je bilo mnogo,
 a mlinove je unajmljivao strogo.
 Određivao je cijene koje je sam smislio,
 dok je drugima prazan džep visio.
 No nije zbog novaca prestao mozgati,
 bilo je još puno toga što je htio spoznati.
 Pa je tako i sunce shvatio do kraja,
 znao je da će jednom ostati bez sjaja.
 Sad su svi vjerovali u njegove riječi
 i pitali se gdje takvo znanje mogu steći.
 Još su ga hvalili kako pametno sudi,
 a gradom je hodao kao čarobnjak mudri.
 Ali jednog dana je malo pretjerao
 i sva pitanja na nebo stjerao.
 Previše mu je pogled bježao u visine
 i zbog neopreza pao je u dubine,
 u okrugao otvor i dubinu poput čaše
 odakle se zvijezde vidjet ne mogaše.⁵

Nakon priče slijede pitanja vezana uz priču, ali i uz temu sata. Učitelji svako pitanje dopunjuju novim potpitanjima, potiču raspravu među učenicima, naravno i usmjeravaju učenike da svojim razmišljanjem sami dođu do konstruktivnog zaključka. Osnovna pitanja koja su slijedila priču o Talesu su:

- Tko je bio Tales? Čime se bavio? Što mislite, kakva je pitanje postavljao?
- O čemu je najviše volio razmišljati?
- Jesu li filozofi bili cijenjeni u ono vrijeme? Zašto?
- Slažete li se s tim? Kako je Tales promijenio mišljenje svojih sugrađana?
- Što biste vi rekli, isplati li se postavljati pitanja i tražiti odgovore?
- Jeste li shvatili što se s Talesom na kraju dogodilo? Zašto je pao u bunar?
- Je li tko kada vama rekao da ste filozofi? Zašto?
- Ako jest, je li to izrekao u negativnom smislu?
- Zašto se filozofiranje uzima u negativnom smislu?
- Može li vas puno pitanja umoriti? Umore li vas profesori? Jeste li se danas umorili?
- Jeste li što spoznali?

⁵ Priču o Talesu djeci je prilagodila Ivana Kragić.

- Što bi se dogodilo da ne postavljamo pitanja? Bi li nam se tada moglo dogoditi da prihvatimo sve teorije, definicije i tvrdnje koje nam drugi nude? Ako bez pitanja prihvatimo tuđe mišljenje, možemo li imati svoje? Možemo li bez vlastita mišljenja upoznati sami sebe...vlastite želje, ukuse, stavove..?
- Može li se svijet uistinu doživjeti i spoznati bez vlastita mišljenja? Raspoznati dobro od lošeg?
- Je li Tales imao vlastito mišljenje?
- Čemu nam onda služi filozofija?

ZAKLJUČAK

Nakon iščitavanja literature o programu Filozofije za djecu, stvaranja cjelovitog plana i programa te ulaska u razred i rada s djecom, sigurno je kako ovaj program ima smisla. Učenici nakon nekoliko sati prilagodbe rado iznose svoja mišljenja, upuštaju se u rasprave te donose zanimljive i pametne zaključke. Upotreba priča na satovima Male filozofije i više je nego korisna. Djeca se kroz priču dublje uvlače u temu, te iz nje izvlače konstruktivne zaključke. Spoznaju temu na konkretnom predlošku što im često probudi sjećanje i asocijacije, zbog toga kao temu redovito pronalaze primjere iz svakodnevnog života ili iz okoline koja ih okružuje. Priče ujedno osposobljavaju djecu za argumentaciju jer u tom trenutku imaju konkretnu podlogu pomoću koje mogu obrazložiti svoje stajalište prema nekoj temi. Vrhunac svoje funkcionalnosti u nastavi Male filozofije priče dosežu kada inspiriraju, asociraju, bude maštu i kreativnost učenika da stvori vlastitu priču u skladu sa zadanom temom. Oduševljenje također nastaje kada djeca shvate glave odrednice teme u priči, posebice ako priču već poznaju pa je mogu sagledati i produbiti novim spoznajama, koje su u prvim čitanjima te priče zaobišli.

LITERATURA

- Andersen, H. C. (2005) *Bajke i priče*, Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. (1990) *Dječja književnost*, Zagreb: Školska knjiga.
- Ćopić, B. (2000) *Ježeva kućica*, Split: Slobodna Dalmacija.
- Ezop... [et al.]. (2002) *Basne*, Zagreb: Školska knjiga.
- Goucha, M. (2007) *Philosophy: A School of Freedom, Teaching philosophy and learning to philosophize, Status and prospects*, Paris: UNESCO.
- Lipman, M. (2003) *Thinking in education*, Cambridge: Cambridge University press.
- Ovidije Nason, P. (1907) *Metarmofoze*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Salinger J.D. (2005) *Visoko podignite krovnu gredu tesari*, Koprivnica: Šareni dućan.
- Wilde O. (1999) *Sretni kraljević i druge bajke*, Zagreb: DiVič.

PHILOSOPHY FOR CHILDREN – PURPOSE OF USING STORIES IN EDUCATION

SUMMARY

The Philosophy for children is a practical philosophical discipline aimed at preschool, primary school and high school pupils. The purpose of Philosophy for children is not an early learning of the philosophical themes, but developing critical and creative thinking about themselves and the world around them. According to an UNESCO's research which included 126 nations of the world, there are more and more schools worldwide that accept philosophy subjects in their learning programs. This school year the *Philosophy for children* is introduced, as an experimental program titled *Little philosophy*, in a private primary school "Nova" in Zadar.

Lessons are held once week for third, fourth and fifth classes. Carefully selected stories have very important place in educational system of the *Little philosophy*. Stories are used like groundwork for cultivating a theme. Through the stories the picked up topics and issues are introduced to the pupils. The questions and answers provoked by the story enable the children to discover the essence of the problem in the heart of the story and latter translate it to the similar issues of everyday life in their living environment.

KEY WORDS: *caring thinking, creative thinking, critical thinking, philosophy for children, story*